

ارتباط بین مفاهیم سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت ذهنی و عینی محیط شهری (نمونه موردی محله پنبه ریسه قزوین)

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۳/۰۹/۲۵

تاریخ دریافت مقاله: ۹۲/۱۲/۰۱

حسن سجاذزاده* (دکتری شهرسازی، عضو هیأت علمی دانشگاه بوعلی سینا همدان، دانشکده هنر و معماری)
محمدرضا یزدان پناه شاه‌آبادی (پژوهشگر دوره دکتری، رشته طراحی شهری، دانشگاه بوعلی سینا همدان، دانشکده هنر و معماری)

چکیده

نگرش اجتماعی به مسائل شهری پارادایمی است که از دهه ۶۰ میلادی جایگاه خود را در ادبیات نظری و سپس در طرح‌های شهری پیدا کرده‌است. در واقع ارتقاء کیفیت‌های محیطی نه تنها به مهم‌ترین هدف در طرح‌های شهری شده بلکه پایش و اندازه‌گیری آن نیز یکی از شاخص‌ها و ابزارهای مهم در زمینه پایش اهداف برنامه‌ریزی و طراحی شهری است. به طور کلی در ادبیات نظری مربوط به بررسی کیفیت‌های محیطی دو رویکرد عمده وجود دارد. یکی به بررسی ابعاد عینی و مصداقی در زمینه کیفیت محیط می‌پردازد و دیگری به کیفیت اظهارشده توسط شهروندان توجه می‌کند که با عنوان کیفیت ذهنی محیط شناخته می‌شود. به طور قطع می‌توان اظهار داشت بین این دو مفهوم ارتباط مستقیمی وجود دارد. ولی این رابطه همیشه به صورت رابطه‌ی خطی نیست. هدف اصلی این پژوهش بررسی علل اصلی این موضوع است. بر این اساس، فرضیه این پژوهش به صورت زیر تعریف شد: میزان سرمایه‌ی اجتماعی شهروندان در مقایسه با شرایط عینی محیط، تأثیر بیش‌تری بر میزان رضایت از محیط شهری دارد. در واقع سرمایه‌ی اجتماعی بالاتر سبب ایجاد رضایت‌مندی کلی از زندگی و به طور خاص از محیط شهری خواهد شد.

به منظور بررسی فرضیه فوق محله پنبه ریسه قزوین به عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفت. ابتدا جهت سنجش شرایط عینی و میزان رضایت‌مندی ذهنی (کیفیت ذهنی) از محیط شهری و سرمایه‌ی اجتماعی شاخص‌هایی تبیین شد. سپس بر اساس این شاخص‌ها پرسش‌نامه‌ای تدوین و در یک نمونه با حجم ۳۱۱ نفر از ساکنان محله توزیع شد. سپس از طریق

* نویسنده رابط: H.sajadzadeh@gmail.com

روش تحلیل مسیر که اساس آن بر محاسبه ی ضرایب رگرسیونی استاندارد شده می باشد، به بررسی میزان تأثیر سرمایه ی اجتماعی و کیفیت عینی محیط شهری بر میزان کیفیت ذهنی محیط پرداخته شد. نتایج حاکی از آن است ضریب تأثیر سرمایه ی اجتماعی بر کیفیت ذهنی محیط شهری برابر ۰,۴۵۷ می باشد. این در حالی است که ضریب تأثیر کیفیت عینی بر کیفیت ذهنی برابر ۰,۳۸۱ است. این موضوع فرضیه پژوهش را تأیید می کند. بر این اساس با ارتقاء ۱ واحدی در میزان سرمایه ی اجتماعی می توان انتظار داشت میزان کیفیت ذهنی ۰,۴۵۷ واحد بیش تر و با افزایش ۱ واحدی در کیفیت عینی کیفیت ذهنی ۰,۳۸۱ واحد بیش تر شود. در نتیجه این پژوهش اهمیت توجه به ارتقاء سرمایه ی اجتماعی و توجه به این ابعاد را در برنامه ریزی و طراحی شهری نشان می دهد. در واقع ایجاد امکان تعاملات اجتماعی از طرق مختلف باید یکی از اهداف اصلی در طرح های توسعه ی شهری قرار گیرد.

واژه های کلیدی: کیفیت محیط شهری، کیفیت ذهنی و عینی محیط شهری، سرمایه ی اجتماعی، تحلیل مسیر

۱- مقدمه

در سال‌های اخیر موضوع کیفیت محیط شهری به یکی از مباحث تخصصی در حوزه شهرسازی تبدیل شده است. در این میان واضح است که تمام مشکلات شهری یک مؤلفه کیفیت محیطی دارند. به همین دلیل در سال‌های اخیر توجه به ابعاد پایداری محیطی و کیفیت زندگی و اجتماعات سالم، باعث توجه بیش‌تر به ابعاد کیفیتی در محیط‌های شهری و سکونتی شده است.

به طور کلی منطقی به نظر می‌رسد که جهت ارزیابی کیفیت‌های محیطی در هر زمینه فرهنگی، محیطی و اجتماعی متفاوت با توجه به تفاوت فرهنگی، هنجارها، ارزش‌ها و نیازهای افراد جامعه مدلی متفاوت را در نظر گرفت. شاید بتوان اولین گام در تدوین چنین مدلی را بررسی روابط متقابل بین عوامل مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ... با کیفیت‌های محیطی محسوب نمود. البته پیچیدگی موضوع از این هم فراتر است. زیرا تحقیقات مختلف در این زمینه دو نوع کیفیت محیطی را در ادبیات پژوهش تبیین کرده اند، ابعاد عینی و ابعاد ذهنی. یکی شامل کیفیت محیطی است که توسط شهروندان درک و با روش‌های مختلف مانند پرسش‌نامه اظهار و ثبت گردیده (بعد ذهنی) و دیگری ابعادی است که جدا از زمینه ادراکی شهروندان توسط کارشناسان و با اندازه‌گیری شاخص‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و ... حاصل شده است.

در این پژوهش برآنیم تا یکی از حوزه‌هایی که در ادبیات نظری پژوهش‌های شهری و کیفیت زندگی شهری و در تحقیقات مختلف به آن اشاره شده، یعنی سرمایه‌ی اجتماعی را مورد بررسی قرار دهیم. به نظر می‌رسد آنچه باید هدف نهایی برنامه ریزی شهری قرار گیرد، ارتقاء احساس رضایت شهروندان از محیط شهری و سکونتی است که می‌تواند در قالب کیفیت ذهنی محیط شهری بیان شود. زیرا این احساس رضایت بستر اصلی جهت رشد فردی و اجتماعی بوده و در نتیجه به صورت تبعی زمینه را برای توسعه‌ی ابعاد عینی فراهم می‌آورد. بدین ترتیب می‌توان گفت متغیر وابسته این پژوهش ابعاد ذهنی کیفیت زندگی است و پژوهش به دنبال بررسی عوامل تأثیرگذار بر روی این مفهوم است. آنچه در نگاه اول مسلم به نظر می‌رسد، کیفیات عینی محیط (شرایط موجود محیط) در بستر شهر به طور حتم بر کیفیات ذهنی آن مؤثر است، ولی سؤال اصلی این است که این کیفیات عینی تا چه حد تبیین‌کننده کیفیات ذهنی است؟ آیا متغیرهایی که در برگیرنده زندگی اجتماعی شهروندان است می‌تواند به عنوان یک شاخص در کنار ابعاد عینی تبیین‌کننده میزان کیفیت ذهنی محیط شهری شهروندان

باشد؟ در پژوهش‌های متعددی این موضوع به اثبات رسیده که با وجود تأثیر نسبی شرایط عینی بر روی کیفیات ذهنی زندگی، در مواقعی شدت این دو یکسان نبوده است. به طور مثال در برخی محدوده‌ها با وجود کیفیات محیطی مناسب، کیفیت و رضایت ذهنی ساکنان از زندگی در سطح پایین‌تری نسبت به نواحی است که به لحاظ شرایط عینی کیفیت پایین‌تری را داشته‌اند. به همین ترتیب می‌توان در مورد کیفیات‌های محیط نیز مانند کیفیت زندگی انتظار چنین ارتباطی را داشت. بدین ترتیب فرضیه این پژوهش به صورت ذیل قابل بیان است:

فرضیه: میزان سرمایه‌ی اجتماعی در مقایسه با کیفیت عینی محیط شهری، تأثیر بیش‌تری بر میزان کیفیت ذهنی محیط شهری (رضایتمندی از محیط شهری) دارد.

در این پژوهش محدوده محله پنبه ریشه در شهر قزوین به عنوان نمونه‌های مورد مطالعه انتخاب شده است.

۲- روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش، تحقیقی توصیفی-همبستگی از شاخه میدانی است و از لحاظ زمانی یک پژوهش مقطعی به حساب می‌آید. توصیفی است چرا که شامل مجموعه روش‌هایی است که هدف آنها توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است. (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۱: ۸۲) تحقیق توصیفی آنچه را هست توصیف می‌کند و به شرایط و روابط موجود، عقاید متداول، فرایندهای جاری، آثار مشهود یا روندهای در حال گسترش توجه دارد. (خاکی، ۱۳۷۹: ۱۰۴) این پژوهش همبستگی است، زیرا تحقیقات همبستگی شامل کلیه تحقیقاتی است که در آنها سعی می‌شود رابطه بین متغیرهای مختلف با استفاده از روش‌های آمار تحلیلی کشف و تعیین شود. در این پژوهش نیز کار اصلی بررسی رابطه‌ی همبستگی بین سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت عینی زندگی با کیفیت ذهنی زندگی است.

در این پژوهش ابتدا از طریق مطالعه‌ی اسناد کتابخانه‌ای به بررسی ادبیات پژوهش پرداخته شده و شاخص‌های مربوط به سرمایه‌ی اجتماعی، کیفیت عینی زندگی و کیفیت ذهنی زندگی شهروندان تدوین شده است. سپس از طریق مطالعه اسناد و طرح‌های تهیه شده برای محدوده‌های مورد مطالعه، مشاهده میدانی و پرسش‌نامه اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری شده است. روش تحلیل در این پژوهش انواع روش‌های آمار توصیفی و همچنین استفاده از

روش آماری تحلیل مسیر^۱ است که مبنای آن مجموعه‌ای از تحلیل‌های رگرسونی^۲ و استفاده از ضرایب رگرسیون استاندارد شده (وزن بتا)^۳ به عنوان ضرایب تأثیر است.

۳- سرمایه‌ی اجتماعی

واژه و روح سرمایه‌ی اجتماعی سابقه ذهنی در علوم اجتماعی دارد، ولی سابقه این اصطلاح به معنای امروزی به ۸۰ سال پیش و نوشته لیدا جی هانیفان^۴، سرپرست وقت مدارس ویرجینیای غربی در امریکا باز می‌گردد. او در توضیح اهمیت مشارکت در تقویت حاصل کار مدارس، مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی را مطرح کرده و در وصف آن می‌گوید: چیزی ملموس که بیش‌ترین آثار را در زندگی روزمره مردم دارد، حسن نیت، رفاقت، همدلی و معاشرت اجتماعی در این افراد و خانواده‌ها که سازنده واحد اجتماعی‌اند. اگر کسی با همسایه‌اش و همسایه‌اش با همسایگانش تماس داشته باشد، حجمی از سرمایه‌ی اجتماعی انباشته خواهد شد که ممکن است بلافاصله نیازهای اجتماعی را برآورده سازد و شاید حاصل، ظرفیت بالقوه‌ای باشد که برای بهبود اساسی شرایط زندگی کل اجتماع کفایت کند.

بعد از هانیفان اندیشه سرمایه‌ی اجتماعی تا چند دهه ناپدید شد ولی در دهه ۱۹۵۰ میلادی گروهی از جامعه‌شناسان شهری کانادایی و در دهه ۱۹۶۰ یک نظریه پرداز به نام هومانس^۵ و یک استاد مسائل شهری به نام جین جکوبز^۶ و در دهه ۱۹۷۰ اقتصاد دانی به نام لورلی^۷ آن را دوباره احیا کردند. (برگرفته از تاجبخش، ۱۳۸۵، به نقل از ولکاک و نارایان).

بوردیو^۸ موقعیت‌ها و روابطی که در درون گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی، دسترسی به فرصت‌ها اطلاعات، منابع مادی و موقعیت اجتماعی را برای افراد افزایش می‌دهد سرمایه‌ی اجتماعی می‌داند. (خزاعی و برغم‌دی، ۱۳۸۵: ۱۳۵) «از نظر بوردیو سرمایه‌ی اجتماعی دو مؤلفه دارد: اول منبعی است که ارتباط با آن از طریق عضویت در گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی امکان پذیر می‌شود و دوم، حجم سرمایه‌ی اجتماعی که به تملک یک کارگزار انسانی در می‌آید

۱ Path Analysis

۲ Regression

۳ Standardized Partial Regression Coefficients

۴ Hanifan

۵ Humans

۶ مفهوم سرمایه اجتماعی را در اثر معروف خود تحت عنوان "زندگی و مرگ شهرهای بزرگ امریکایی" Jacobz جیکوبز (۱۹۶۱) و در ارتباط با حفظ نظافت، برخورد با جرم و جنایت خیابانی در محدوده‌های حومه و قدیمی شهری مطرح کرد.

۷ Lorly

۸ Bourdieu

به اندازه‌ای از شبکه ارتباطاتیست که او می‌تواند بسیج کند.» (ماجدی، لهسایی زاده، ۱۳۸۵: ۹۵)

پاتنام^۱ سرمایه‌ی اجتماعی را این چنین تعریف می‌کند: ویژگی‌های سازمان اجتماعی از قبیل شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اجتماعی که هماهنگی و همکاری برای کسب سود متقابل را تسهیل می‌کند. (فتحی‌نیا، حاج محمدیاری، ۱۳۸۶: ۲۰۰) از نظر او اعتماد یک جزء اصلی سرمایه‌ی اجتماعی است. تئوری سرمایه‌ی اجتماعی اعتماد را منبع جامعه مدنی و زمینه ساز تعهد مدنی و دموکراسی می‌داند. (پاتنام، ۲۰۰۰: ۲۵)

فوکویاما^۲ سرمایه‌ی اجتماعی را چنین تعریف می‌کند: «سرمایه‌ی اجتماعی شکل و نمونه‌ای از یک هنجار غیر رسمی است که باعث ترویج همکاری بین دو یا چند فرد می‌شود، هنجارهای تشکیل دهنده سرمایه‌ی اجتماعی می‌توانند از هنجارهای روابط متقابل دو دوست گرفته تا آموزه‌های پیچیده‌ای را در بر گیرند.» (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۲۲)

در مقیاس محله‌ای سرمایه‌ی اجتماعی شامل منابعی در اجتماعات محله‌ای می‌باشد که از طریق حضور بالایی از اعتماد، عمل و کنش متقابل، هنجارهای مشترک، تعهدات و التزامات و تعلقات مشترک، شبکه‌های رسمی و غیر رسمی و کانال‌های مؤثر اطلاعاتی بوجود می‌آید. این سرمایه ممکن است به وسیله افراد و گروه‌ها برای آسان نمودن فعالیت‌ها به منظور منفعت رساندن به این افراد و گروه‌ها و اجتماع مورد استفاده قرار گیرد. (کای، ۲۰۰۵: ۱۶۲)

هیرشمن^۳ مفهوم انرژی اجتماعی را به کار می‌برد و اظهار می‌دارد که از سه جزء تشکیل شده است:

- دوستی که تماس‌های شخصی را مورد اهمیت قرار می‌دهد.
- ایده‌آل‌ها که شامل پنداره‌های مشترک مبتنی بر ارزش‌هاست.
- آگاهی‌ها که گروه‌ها و افراد را در ارائه راه‌حل‌های جدید برای حل مسائل و مشکلات قادر می‌سازد. (پاتنام، ۱۹۹۳: ۳۸)

در یک نگاه کلی سرمایه‌ی اجتماعی عبارت است از یک ظرفیت اجتماعی که هماهنگی و همکاری را در گروه و جامعه تسهیل می‌کند. در ضمن می‌توان سرمایه‌ی اجتماعی را یک مفهوم مرکب که دارای ساختار، محتوا و کارکرد است، تلقی نمود. در این راستا ساختار سرمایه‌ی اجتماعی همان شبکه ارتباطات اجتماعی است و محتوای آن عبارتست از اعتماد و هنجارهای

¹ Putnam

² Fukuyama

³ Hirschman

اجتماعی و کارکرد آن عمل متقابل اجتماعی و نتیجه آن در جامعه و اقتصاد، همکاری و هماهنگی است.

۳-۱. سنجش سرمایه‌ی اجتماعی در محیط شهری

یکی از بزرگ‌ترین کاستی‌های سرمایه‌ی اجتماعی، فقدان اتفاق نظر در سنجش و اندازه‌گیری آن است. در این باره، دست کم دو رویکرد اجمالی اتخاذ شده است. رویکرد نخست آن است که گروه‌ها و اعضای آن‌ها را در جامعه مفروض سرشماری می‌کنند (مشاهده مستقیم) و رویکرد دوم، داده‌های مربوط به سطوح اعتماد، تعهد و دخالت مدنی بررسی می‌شوند. (تاجبخش، ۱۳۸۵: ۱۸۱) در جدول شماره ۱ تعدادی از شاخص‌های به کارگرفته شده در پژوهش‌های مختلف توسط صاحب نظران این عرصه ارائه شده است.

جدول ۱: شاخص‌های بر گرفته شده در سنجش سرمایه‌ی اجتماعی

نظریه پرداز	شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی
پاتنام	آگاهی، مشارکت، نهادهای مدنی (خزاعی، برغم‌دی، ۱۳۸۵: ۲۳)
اینگلهارت ^۱	اعتماد: این شاخص در پیمایش ارزش‌های جهانی ^۲ استفاده شده است. قابل ذکر است که به نظر فیلد بعدی از سرمایه‌ی اجتماعی نیست، بلکه حاصل سرمایه‌ی اجتماعی است و یک راه فرعی برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی است و نه یک شاخص جامع (Field, 2003: 125)
اونیکس و بولن ^۳	مشارکت در یک اجتماع محلی، کنشگرایی در یک موقعیت اجتماعی، احساس اعتماد و امنیت، پیوندهای همسایگی، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، بها دادن به زندگی، پیوندهای کاری، پیوندهای دولتی و خانوادگی (تاجبخش، ۱۳۸۵: ۵۲۰، به نقل از کریشنا)
فوکویاما	میزان جرم و جنایت، فروپاشی خانواده، مصرف مواد مخدر، طرح دعاوی و دادخواهی، خودکشی و ... (اختر محقق، ۱۳۸۵: ۲۰ و فوکویاما، ۱۳۷۹: ۲۲)
لی، پیکلز و ساویچ	پیوند همسایگی، شبکه اجتماعی، مشارکت مدنی، که این ابعاد در ارتباط با اعتماد مورد بررسی قرار می‌گیرد (از کیا، غفاری، ۱۳۸۳: ۱۰۲)
بانک جهانی	گروه‌ها و شبکه‌ها، اعتماد و همکاری، فعالیت‌های جمعی، اطلاعات و ارتباطات، همبستگی (شمول)، توانمندسازی فعالیت (غیاثوند، ۱۳۸۸: ۲۱)

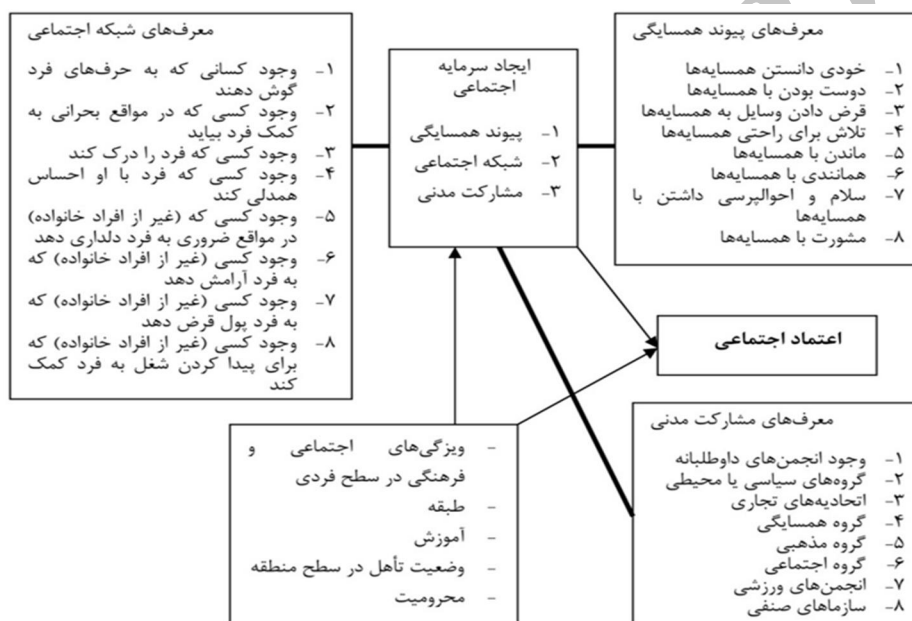
مأخذ: نگارندگان، اقتباس از منابع مختلف

1 Engelhart

2 World Values Survey

3 Onyx & Bullen

در این پژوهش با استفاده از الگوی لی، پیکلز و ساویچ^۱ به ارزیابی سرمایه‌ی اجتماعی در سطح شهر پردیس پرداخته می‌شود. علت استفاده از این الگو توجه قابل ملاحظه این الگو به اجتماعات محلی است. سرمایه‌ی اجتماعی به خصوص در سطح فردی در عرصه اجتماعات محلی شکل گرفته و در این عرصه قابل لمس می‌باشد. در این الگو شاخص‌ها و گویه‌های مورد نظر ارائه شده است. همان‌طور که در نمودار مربوط به تصویر شماره ۱ قابل ملاحظه است، تأثیر عرصه تحلیل یعنی اجتماع محلی در نوع‌گزینه‌های سنجش‌های پژوهش مشهود می‌باشد.

تصویر ۱: مدل تحلیل سرمایه‌ی اجتماعی ارائه شده توسط لی، پیکلز و ساویچ

مأخذ: موسوی، ۱۳۸۵: ۵۷، به نقل از لی، پیکلز و ساویچ، ۲۰۰۳

۴. کیفیت محیط شهری

نظریات مربوط به کیفیت محیط شهری را می‌توان به ۲ دسته تقسیم‌بندی کرد. دسته اول نظریاتی هستند که بر عرصه عینی محیط تأکید دارند. این نظریات به کیفیت محیط شهری به مثابه کیفیت و صفتی ذاتی محیط کالبدی و به شکل مستقل از ناظر نگریسته‌اند، به نحوی که

1 Lei, Pickles & Savic

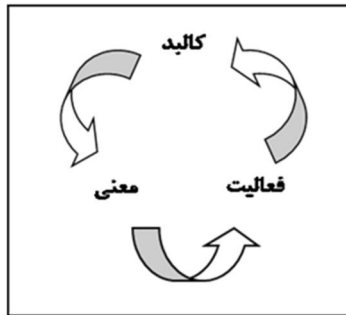
کیفیت محیط به طور مشخص از فرم محیط نشأت می‌گیرد. دسته دوم که بر عرصه ذهنی فرد تأکید می‌کنند، کیفیت محیط شهری را به مثابه پدیدار یا رویدادی که در جریان ذهنی فرد ناظر از سوی دیگر شکل می‌گیرد، معرفی می‌نماید. نظریه پردازان تجربه‌گرایی چون لینچ^۱، اپلیارد^۲ و لنگ^۳ را می‌توان مهم‌ترین حامیان این گونه تلقی نمود.

«کون لینچ رابطه متقابل و تأثیر کیفیت محیط شهری بر کیفیت زندگی ساکنان شهرها را مورد تأکید قرار داده است. وی می‌گوید اگر بناست برنامه‌ریزی و طراحی شهری مفید واقع گردد باید قادر باشد تا از راه اعتلای کیفیت محیط کالبدی به اعتلای کیفیت زندگی انسان یاری نماید.» (گلکار، ۱۳۷۹: ۴۳)

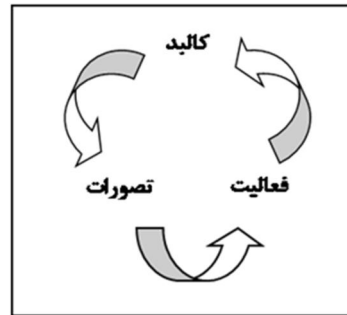
دیوید کانتر^۴ در سال ۱۹۹۱ مدلی را برای موءلفه‌های سازنده کیفیت محیط مطرح کرد که به "مدل مکان" شهرت دارد. (تصویر شماره ۲) در این مدل کانتر عنوان کرد که محیط شهری به مثابه یک مکان متشکل از سه بعد در هم تنیده کالبد، فعالیت و تصورات است. از آنجا که کیفیت محیط شهری یک مکان ناگزیر از پاسخ دهی مناسب به ابعاد گوناگون محیط شهری است، می‌توان موءلفه‌های سازنده کیفیت محیط شهری را موءلفه‌هایی به موازات موءلفه‌های سازنده مکان تعریف نمود. به عبارت دیگر می‌توان گفت کیفیت محیط شهری عبارت است از برآیند سه موءلفه که هر یک از آنها متکفل برآورده ساختن یکی از کیفیت‌های سه گانه کالبدی، فعالیتی و تصویری محیط شهر است. همچنین بر اساس مدل جان پانتر^۵ که بر اساس مدل مکان کانتر بنا شده است، (تصویر شماره ۳) سه موءلفه کالبد، فعالیت و معنی در خلق حس مکان دخیل هستند که به نحو قابل ملاحظه‌ای با سه موءلفه پیشنهادی کانتر تشابه دارند. (اورنگ، ۱۳۸۶: ۱۸).

در این بخش آمارهای خام اولیه تحلیل شده‌اند؛ در ابتدا شاخص‌ها بر اساس روش مقایسه‌ی دودویی تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و با استفاده از تکنیک دلفی وزن‌دهی شده و سپس با استفاده از مراحل مدل تاپسیس سطح‌بندی میزان توسعه‌ی استان‌ها بر مبنای شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای انجام شده است.

- 1 Lynch
- 2 Apelyard
- 3 Lang
- 4 David Canter
- 5 Jouan Panter

تصویر ۳: مدل مکان جان پانتر
مأخذ: اورنگ، ۱۳۸۶: ۱۸

تصویر ۲: مدل مکان کانتر
مأخذ: اورنگ، ۱۳۸۶: ۱۸

۴-۱. مؤلفه‌های تأثیر گذار بر کیفیت محیط شهری

لینچ مدلی شامل ۵ محور عملکردی که از نظر او کلیه محورهای اصلی کیفیت یک شهر را تشکیل می‌دهند به همراه دو فوق معیار کارایی و عدالت به عنوان شاخص های اصلی کیفیت زندگی پیشنهاد کرده است.

۱- سرزندگی: تا چه اندازه شکل شهر حامی عملکردهای حیاتی، نیازهای بیولوژیکی و توانایی‌های انسان بوده و چگونه بقای همه موجودات را ممکن می‌سازد. این یک معیار انسان محور است.

۲- معنی‌دار بودن فرم و فضا: منظور میزان وضوح و روشنایی در درک شهر از نظر ذهنی توسط ساکنان آن است. این که ساکنان تا چه حد آنرا در زمان و مکان به تجسم در آورند و تا چه اندازه آن ساختار ذهنی با ارزش‌ها و مفاهیم جامعه در ارتباط است. یعنی انطباق محیط با توانایی‌های احساسی و ذهنی و ساختارهای فرهنگی

۳- تناسب و سازگاری با الگوهای رفتاری: یعنی این که شکل و ظرفیت فضاها، معابر و تجهیزات یک شهر تا چه اندازه با الگو و کمیت فعالیت‌هایی که مردم به طور عادت به آن اشتغال دارند و یا اشتغال پیدا خواهند کرد منطبق است. یعنی کفایت بسترهای رفتاری شامل تطبیق پذیری آن‌ها با فعالیت‌های آتی

۴- دسترسی: توانایی دسترسی به افراد، فعالیت‌ها، خدمات، اطلاعات و یا اماکن، شامل کمیت و تنوع عناصری که می‌توان به آن‌ها دسترسی پیدا کرد.

۵- نظارت و اختیار: یعنی استفاده و دسترسی به فضاها و فعالیت‌ها و ایجاد، تعمیر، اصلاح و مدیریت آن تا چه اندازه توسط کسانی که از آن استفاده می‌کنند و یا در آن‌ها زندگی می‌کنند، صورت می‌گیرد.

۶- کارایی: به مفهوم هزینه ایجاد و نگهداری شهر در هر سطح مورد نظر از محورهای محیطی فوق بر اساس هر چیز با ارزش دیگر.

۷- عدالت: به معنی چگونگی توزیع سود و زیان محیطی بین افراد طبق اصول خاصی نظیر برابری، نیاز، ارزش ذاتی، قدرت پرداخت، تلاش، کمک بالقوه و یا قدرت. عدالت معیاری است که عایدی بین افراد را متعادل می‌کند (لینچ، ۱۳۷۶: ۱۵۲)

اف.ام.کارپ از طریق یک مصاحبه باز که در سال ۱۹۷۶ در امریکای شمالی انجام داد. به تعدادی از ارزش‌های محیط معمول دست یافت. او دریافت که ظاهر خوب، تمیزی، نگهداری دقیق، آزادی از سر و صدا و آلودگی هوا، احساس باز بودن، گرم بودن، همسایگان خوب، عدم احساس بیگانگی، ایمنی در مقابل ترافیک، حمله، خراب کاری و دزدی، رفت و آمد راحت، محرومیت، امکان زندگی مدرن، در دسترس بودن امکانات مرکز شهر، هوای خوب، ارتباطات خوب با شهروندان و وجود گروه‌هایی برای فعالیت‌های مشارکتی در محله از مهم‌ترین عوامل کیفیت محیط شهری به شمار می‌روند. (کارپ، ۱۹۷۶: ۲۴۲)

در مطالعاتی در مینه‌سوتای شمالی^۱، سه مؤلفه حس مکان، احساس تعلق مکانی، و هویت مکان را به عنوان عوامل تأثیرگذار بر کیفیت محیط در نظر گرفته‌اند. در این مطالعات مفهوم کیفیت محیط از ترکیب مطالعات زیست محیطی، اقتصادی، جغرافیایی و اجتماعی با حس مکان بوجود آمده است. نکته قابل ذکر در اینجا آنست که هویت مکانی یک مفهوم سیال است به این معنا که می‌تواند حتی از یک شهر به شهر دیگر منتقل شود مانند محله چینی‌ها در سانفرانسیسکو؛ اما احساس تعلق به مکان مفهومی است که مخصوص یک محدوده یا مکان خاص است (دور، ۲۰۰۲: ۷)

پروفسور دوهل^۲ استاد دانشگاه برکلی آمریکا در اواسط دهه گذشته در کنفرانسی در شهر تورنتوی کانادا نه معیار را به عنوان ویژگی‌های کیفیت محیط شهرها ارائه کرد:

۱- بالا بودن سطح بهداشت بر اساس شاخص‌های قابل قبول بهداشتی، ۲- وجود خدمات بهداشتی مفید و قابل دسترس برای کلیه ساکنان، ۳- بالا بودن کیفیت کالبد محیط- مسکن،

¹ North Minnesota

² Dhol

۴- وجود اکوسیستم‌های سالم، ۵- وجود محلات فعال و معنی‌دار، ۶- رفع نیازهای اولیه هر شهروند، ۷- وجود روابط اجتماعی در حد معقول، ۸- وجود اقتصاد متنوع و خودکفا، ۹- تنوع فعالیت‌های فرهنگی (بحرینی و طبیبیان، ۱۳۷۷، ص ۴۳).

بنتلی ایان در کتاب محیط‌های پاسخ‌گو در سال ۱۹۸۵، ۷ معیار را برای ارزیابی کیفیت محیط‌های شهری عنوان می‌کند که عبارتند از:

۱- نفوذپذیری، ۲- تنوع، ۳- خوانایی، ۴- انعطاف‌پذیری، ۵- تناسبات بصری، ۶- غنای حسی، ۷- رنگ تعلق (برگرفته از بنتلی: ۱۳۸۵)

بر اساس مطالعه‌ای که مؤسسه PPS^۱ بر روی بیش از ۱۰۰۰ فضای عمومی شهری در کشورهای مختلف جهان انجام داد، مطالعه کنندگان به این نتیجه رسیدند که ۴ عامل اساسی در سنجش مطلوبیت کیفی وضعیت فضاهای عمومی شهری از اهمیت بیش‌تری برخوردارند. این عوامل عبارتند از:

۱- دسترسی و به هم پیوستگی،^۲ ۲- آسایش و منظر،^۳ ۳- استفاده‌ها و فعالیت‌ها،^۴ ۴- اجتماع-پذیری^۵ (برگرفته از رفیعیان و سیفایی، ۱۳۸۴)

۴ عامل مذکور به عنوان عوامل کلی موثر بر کیفیت محیط شهرها مطرح شدند که هر کدام از آن‌ها دارای زیر معیارهای کمیت‌پذیر^۶ و غیر کمیت‌پذیر یا ادراکی^۷ هستند. این مدل سنجش در تصویر شماره ۴ نشان داده شده است.

1 Project for Public Space

2 Access & Linkage

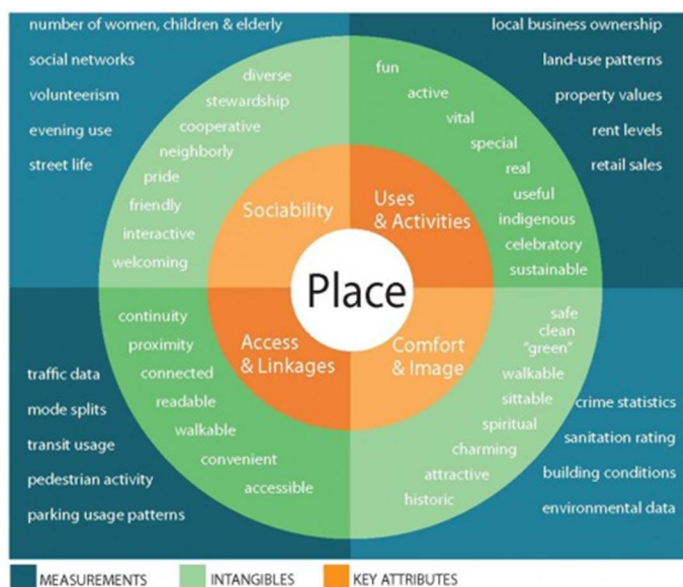
3 Comfort & Image

4 Uses & Activities

5 Sociability

6 Measurements

7 Intangible

تصویر ۴: معیارهای مؤثر بر کیفیت محیط بر اساس مطالعه بر روی هزار فضای عمومی شهری
 مأخذ: <http://www.pps.org/reference/grplacefeat/>

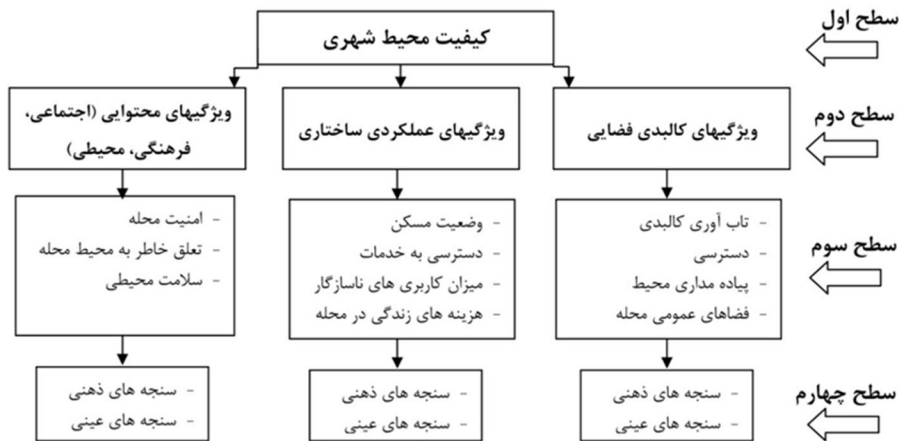
نلسن^۱ در کتاب چشم اندازهایی برای رؤیای آمریکایی نوین (۱۹۹۴) مواردی چون رعایت مقیاس انسانی، مسوئولیت پذیری مبتنی بر بوم شناسی، ترویج پیاده گرایی، پیش بینی فضاهای باز، پیش بینی هسته ها در طرح، توجه به منظر خیابان، تنوع، اختلاط کاربری و تعمیر و نگهداری مستمر محیط شهری را از مؤلفه های اصلی کیفیت محیطی می‌داند. (برگرفته از زارعی و دیگران، ۱۳۹۲)

در پژوهشی توسط رفیعیان و همکاران در سال ۱۳۸۹ ه.ش بر روی شهر جدید هشتگرد، به طور کلی کیفیت محیط شهری شهر جدید هشتگرد در ۵ سطح مورد بررسی قرار گرفت. در این مدل سطوح پایین تر شامل مؤلفه های تشکیل دهنده سطح بالاتر خود بودند. در نتیجه برای محاسبه هر سطح باید سطوح پایین تر آن محاسبه می شد. سطح اول شامل هدف بررسی یعنی "کیفیت محیط شهری شهر جدید هشتگرد بود"، سطح دوم که در واقع مؤلفه های کیفیت محیط شهری در شهر جدید هشتگرد بود شامل "محیط شهری شهر جدید هشتگرد" و "محیط سکونتی شهر جدید هشتگرد". در سطح سوم به مؤلفه های محیط شهری (شامل ویژگی های کالبدی-فضایی، ویژگی های عملکردی - ساختاری و ویژگی های محتوایی-

1 Nelessen

اجتماعی- فرهنگی) و محیط سکونتی (شامل ابعاد و تسهیلات واحد مسکونی، تسهیلات بیرونی واحد مسکونی، متغیرهای محیط داخلی واحد مسکونی و هزینه های واحد مسکونی) پرداخته شد. سطوح چهارم و پنجم نیز مربوط به شاخص ها و زیر شاخص های سنجش هر کدام از مؤلفه های سطح سوم می باشد. (برگرفته از مأخذ: رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۰)

در نهایت با توجه به بررسی های انجام شده در ادبیات نظری مدل استفاده شده در این پژوهش برای سنجش کیفیت محیطی به صورت نمودار تصویر شماره ۵ قابل بیان است.

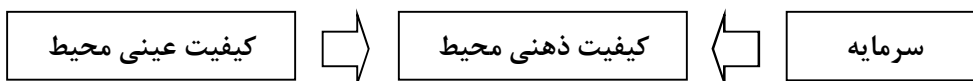

تصویر ۵: مدل سنجش کیفیت عینی و ذهنی محیط شهری- مأخذ: نگارندگان

۵. چارچوب پژوهش

در این پژوهش چارچوب کلی مبتنی بر بررسی تأثیر سرمایه ی اجتماعی شهروندان و کیفیت عینی محیط شهری آنها به عنوان متغیرهای مستقل پژوهش بر روی کیفیت ذهنی محیط شهری شهروندان به عنوان متغیر وابسته است. از طرف دیگر هر کدام از این شاخص ها از طریق متغیرهای دیگری مورد سنجش قرار می گیرند. در واقع حتی متغیرهای مستقل پژوهش در سطح درونی خود متغیر وابسته ای هستند که متغیرهای مستقل دیگری آنها را تعریف و تبیین می نمایند. لذا شاهد مجموعه ای از روابط هستیم که می توان ارتباط بین آنها را به صورت علی و معلولی بیان نمود. بدین ترتیب مدل یا چارچوب مورد بررسی را می توان به صورت تصویر شماره ۶ نشان داد. این مدل از طریق روش تحلیل مسیر که یک روش جهت تفکیک همبستگی ها است و کلیت آن مبتنی بر رگرسیون چندگانه و استفاده از ضرایب بتای

استاندارد شده است، قرار دارد. بعد از تدوین این مدل با مقایسه ضرایب تأثیر حاصل از مدل تحلیل مسیر می‌توان صحت فرضیه این تحقیق را بررسی نمود.

تصویر ۶: مدل تحلیلی متغیرهای پژوهش - مأخذ: نگارندگان

در انجام این پژوهش جهت سنجش سرمایه‌ی اجتماعی و با توجه به پژوهش‌های مشابه در این زمینه، وزنی برای شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی در نظر گرفته نشده است. وزنی برای شاخص‌های کیفیت ذهنی و عینی محیط شهری نیز از طریق روش فرآیند تحلیل سلسله مراتبی^۱ و استفاده از نظر کارشناسی ۱۰ نفر از متخصصان مسائل شهری در قالب یک جلسه به روش دلفی صورت پذیرفته است. این بررسی شامل سطح دوم و سوم متغیرهای کیفیت ذهنی و عینی محیط شهری بوده است و وزن متغیرهای سطح چهارم در هر بخش به صورت یکسان در نظر گرفته شده است. در جدول شماره ۴ که نتایج کلی بررسی نشان داده شده است، وزنهای نهایی نیز قابل مشاهده است.

در این تحقیق جهت سنجش روایی پرسش‌نامه سؤالات مربوط به بخش کیفیت ذهنی محیط شهری بعد از تدوین به چهار متخصص در حوزه شهرسازی ارائه و مورد ارزیابی قرار گرفت و بعد از اصلاحات مورد تأیید قرار گرفت. در ارتباط با مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی، سؤالات با اندکی تغییر از پرسش‌نامه‌هایی که در تحقیقات گذشته مورد استفاده بوده و اعتبار آنها مورد تأیید قرار گرفته بود، اخذ شده است. برای ارزیابی میزان پایایی پرسش‌نامه این پژوهش از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است.^۲ مقدار آلفای کرونباخ برای یک نمونه با حجم ۲۵ عدد، ۰/۸۵۸ محاسبه گردید، که نشان دهنده میزان پایایی قابل قبول این پرسش‌نامه است. حجم نمونه نیز بر اساس جدول مورگان و با توجه به در نظر گرفتن تعداد خانوارهای ساکن در محله پنبه ریس (حدود ۱۴۰۰ خانوار) ۳۰۲ پرسش‌نامه در نظر گرفته شد. برای این منظور ۴۵۰ پرسش‌نامه طی یک روز و به روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای بین منازل مسکونی

1 AHP

^۲ این ضریب برای سنجش میزان تک بعدی بودن نگرشها، عقاید و ... به کار می‌رود. در واقع می‌خواهیم ببینیم تا چه حد برداشت پاسخگویان از سؤالات یکسان بوده است. برای مطالعه بیشتر تر و نحوه محاسبه مراجعه کنید به (سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه، ۱۳۸۱)

پخش و توضیحات مربوطه به آنها ارائه گردید شد که از این میان ۳۴۳ پرسش نامه به صورت پر شده تحویل گرفته شد. و بعد از بررسی اولیه در نهایت اطلاعات ۳۱۱ پرسش نامه جهت تحلیل های نهایی وارد نرم افزار SPSS گردید.

۶. موقعیت محدوده مورد مطالعه

محله پنبه ریشه در جنوب شهر قزوین قرار دارد و جزء محلات با سابقه تاریخی در این شهر محسوب می‌شود. جمعیت این محله ۶۴۰۳ نفر و مساحت آن در حدود ۳۳,۵ هکتار و تراکم آن در حدود ۱۹۱,۱ نفر در هکتار است. (برگرفته از طرح جامع قزوین، ۱۳۸۹).

۶-۱. بررسی وضعیت شاخص ها و متغیرهای پژوهش در محدوده مورد مطالعه

نتایج کلی بررسی شاخص های کیفیت عینی و ذهنی محیط شهری و سرمایه ی اجتماعی در محله پنبه ریشه در جدول شماره ۳ و ۴ قابل مشاهده است. شایان ذکر است تحلیل صورت گرفته برای هر یک از سنجه های کیفیت عینی بر اساس نظرات کارشناسی بوده و از طریق طیف لیکرت و بدین گونه انجام شده است. (۱) وضعیت بسیار نامناسب، (۲) وضعیت نامناسب، (۳) وضعیت متوسط، (۴) وضعیت مناسب و (۵) وضعیت بسیار مناسب

جدول ۳: وضعیت شاخص های کیفیت محیط شهری در محله پنبه ریشه

ردیف	نوع شاخص	مقیاس	میانگین	سطح چهارم سنجه های کیفیت ذهنی	سطح سوم	سطح دوم	اولویت اول
۲	۲	کیفیت مسکن (۱)	۱,۹۸	سطح چهارم سنجه های کیفیت ذهنی	تاب آوری کالبدی (۰,۲۷۵)	ویژگی های کالبدی - فضایی (۰,۳۲۸)	کیفیت محیط شهری
۲	۹۸,۲	اندازه متوسط قطعه و قطعات همجوار					
۱	۶,۵	عرض معبر					
۱	۸۹,۲	متوسط سطح اشغال قطعه و قطعات همجوار					
۲	۳	تعداد ایستگاه های اتوبوس در محله	۲,۶۶	۳	دسترسی (۰,۲۴۲)		
۲	۱,۳۵	شاخص حجم ترافیک به ظرفیت در معابر اصلی درونی و مرزی محله	۲,۷۴	۳			
۳	۲۶	میانگین فاصله تا محل کار					

		(دقیقه)				
۲	۰.۶۸	طول معابر مناسب جهت پیاده روی (کیلومتر)	۳,۱۵	۳	- میزان تمایل به حرکت به صورت پیاده در بافت محله	پیاده مداری (۰,۲۱۲)
۳	۳	تعداد فضاهای تعاملی شمارش شده در سطح محله	۳,۲۹	۳	- میزان سرزندگی در فضاهای عمومی موجود در محله	فضاهای عمومی محله (۰,۲۷۱)
۳	۵,۲	متوسط تعداد کاربری‌های شمارش شده در فضاهای عمومی محله توسط مردم				
۱	۵,۳۲	سرانه زیربنای مسکونی	۲,۲۱	۲	رضایت از وضعیت مسکنی که فرد در آن سکونت دارد	وضعیت مسکن (۰,۲۸۹)
۲	۲۰,۴ ۹	معکوس فاصله تا فضای سبز (دقیقه)	۲,۴۱	۲	رضایت از دسترسی و کیفیت فضای سبز و پارک‌ها	دسترسی به خدمات (۰,۳۲۸)
۲	۲۰,۳ ۱	معکوس فاصله تا فضاهای بهداشتی- درمانی (دقیقه)	۱,۸۷	۱	رضایت از دسترسی امکانات بهداشتی- درمانی	
۲	۱۸,۸ ۷	معکوس فاصله تا فضاهای آموزشی (دقیقه)	۲,۵۱	۲	رضایت از دسترسی به امکانات آموزشی	
۱	۱,۲۱	متوسط زمان انجام فعالیت تفریحی- فرهنگی در هفته (ساعت)	۱,۹۲	۲	رضایت از امکانات فرهنگی- مذهبی	
۱	۱۷,۹ ۸	متوسط زمان انجام فعالیت ورزشی در هفته (دقیقه)	۲,۴۱	۲	رضایت از دسترسی به امکانات تفریحی- ورزشی	
۳	۱۵,۴ ۱	معکوس فاصله تا خدمات تجاری روزانه و هفتگی (دقیقه)	۳,۱۴	۳	رضایت از دسترسی به خدمات تجاری روزانه و هفتگی	
۲	۲۲	تعداد کاربری‌های ناسازگار موجود در محله	۳,۴۱	۳	- میزان رضایت از سازگاری فعالیت‌های موجود در محله	کاربری‌های ناسازگار (۰,۱۹۵)
۲	۰,۳۱	نسبت هزینه مسکن به درآمد خانوار	۲,۲۷	۲	رضایت از هزینه‌های روزمره در محله	هزینه های زندگی (۰,۱۸۸)
			۳,۳۲	۳	رضایت از هزینه مسکن در محله	
۲	۲	وضعیت روشنایی در محله (۲)	۲,۸۶	۳	- رضایت از میزان امنیت در محله	امنیت (۰,۳۷۴)
۱	۷	تعداد فضاهای دنج، مخفی و غیر قابل دفاع در محله				
۳	۳	میزان تمایل به ادامه زندگی در محله در صورت بهبود وضعیت مالی	۳,۶۶	۳	- میزان احساس تعلق خاطر به محیط محله	حس تعلق (۰,۳۵۲)
			۳,۳۵	۳	- میزان تمایل به همکاری (غیر نقدی) برای ارتقاء کیفیت فضاهای همگانی	
۴	۹۲	درصد روزهای دارای هوای سالم	۳,۲۱	۳	- رضایت از کیفیت	سلامت

ویژگی های عملکردی - ساختاری (۰,۲۴۵)

ویژگی های محتوایی (اجتماعی، فرهنگی، محیطی) و زیست محیطی (۰,۳۲۷)

		در طول سال		هوای محله		محیطی (۰.۲۷۴)	
۲	۰.۵۲	نسبت طول معابر اصلی دارای آرامش صدایی (کیفیت صوتی مطلوب) به کل معابر اصلی محله		۲,۶۷	۳	رضایت از کیفیت منظر صوتی محله	
۲	۰.۴۳	طول معابر مجهز به تجهیزات جمع آوری زباله ه به کل معابر محله		۲,۲۱	۲	رضایت از بهداشت محیط و جمع آوری فاضلاب و زباله	
۲	۰.۳۹	نسبت طول معابر دارای تأسیسات مناسب جمع آوری و دفع آبهای سطحی به طول کل معابر محله					
۱	.	درصد قطعات متصل به شبکه آگوی شهری به کل قطعات					

مأخذ: نگارندگان

(۱) کیفیت مسکن برداشت شده دارای سه سطح ۱- مناسب و قابل قبول، ۲- نیازمند تعمیر و ۳- غیر قابل قبول بوده و میزان بیان شده در این پژوهش مد (Mode) یا نما است.

(۲) برای سنجش وضعیت روشنایی با مشاهده میدانی و نظر کارشناسی وضعیت معابر و فضاهای موجود در محله بر اساس طیف لیکرت دسته بندی شده و شاخص مرکزی نما به عنوان آماره نهایی جهت تحلیل وضعیت کلی محله استفاده شده است.

بر اساس جدول قبل می توان گفت به طور کلی وضعیت کیفیت محیط شهری در محله پنبه ریشه از نظر عینی در بسیاری از شاخص ها وضعیت نامناسبی دارد و تنها در شاخص کیفیت هوا از وضعیت مناسب برخوردار است. همچنین می توان گفت سطح ذهنی کیفیت محیط نسبت به سطح عینی آن از وضعیت مناسب تری برخوردار است.

جدول ۴: توزیع درصدی نحوه پاسخ گویی به سؤالات سرمایه ی اجتماعی

تحلیل (۳)	میانگین امتیاز (۳) سوال شده شاخص (۳)	میانگین امتیاز سوال شده شاخص	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	ک	بسیار کم	سؤال (متغیر)	شاخص	اعتماد	
										اعتماد در سطح خرد	اعتماد نهادی
۳	۰.۴۳	۰.۵۴	۱۸.۱	۲۵.۵	۲۷.۱	۱۳.۵	۱۵.۸	میزان اعتماد به دوستان	اعتماد در سطح خرد		
		۰.۵۳	۱۳.۴	۲۵.۷	۳۱.۹	۱۶.۷	۱۲.۳	میزان اعتماد به خویشاوندان			
		۰.۵۲	۱۵.۴	۲۸.۶	۲۱.۷	۱۸.۸	۱۵.۵	میزان اعتماد به همسایگان			
		۰.۴۲	۱۲.۶	۱۸.۲	۱۹.۷	۲۵.۱	۲۴.۳	میزان اعتماد به کسبه محل			
		۰.۴۳	۶.۷	۲۳.۶	۲۸.۵	۱۹.۱	۲۲.۱	اعتماد به عملکرد مدارس و مراکز آموزشی و تربیتی	اعتماد نهادی		
		۰.۲۶	۲.۳	۵.۶	۲۳.۱	۳۱.۹	۳۷.۱	اعتماد به شهرداری و شورای شهر			

		۰.۳۷	۵.۶	۱۰.۳	۳۳.۷	۲۹.۱	۲۱.۳	اعتماد به عملکرد ارگان‌های دولتی و ادارات	
۳	۰.۵۳	۰.۵۳	۸.۳	۳۴.۴	۳۱.۵	۱۳.۷	۱۲.۱	تا چه میزان بین خانواده شما و همسایگانتان روابط صمیمانه برقرار است؟	پیوند همسایگی
		۰.۵۵	۱۴.۲	۲۹.۳	۳۰.۴	۱۳.۷	۱۲.۴	تا چه حد شما و همسایگانتان به خانه یکدیگر رفت و آمد می‌کنید؟	
		۰.۵۰	۷.۳	۳۱.۴	۲۹.۴	۱۸.۴	۱۳.۵	تا چه حد در مسائل مختلف زندگی با همسایگانتان مشورت می‌کنید؟	
		۰.۵۵	۱۴.۴	۲۸.۷	۳۰.۰	۱۶.۷	۱۰.۲	در صورت نداشتن وسیله‌ای در منزل تا چه حد امکان دارد آن را از همسایگانتان قرض بگیرید؟	
۳	۰.۴۶	۰.۴۸	۵.۳	۲۶.۹	۳۸.۱	۱۴.۶	۱۵.۱	تا چه حد برای رفع مشکلات محله خود با همسایگانتان گفتگو می‌کنید؟	مشارکت مدنی
		۰.۴۷	۷.۶	۳۰.۲	۲۴.۱	۱۹.۰	۱۹.۱	تا چه حد پیشنهادها و انتقادات خود را از وضعیت شهر به گوش مسئولان می‌رسانید؟	
		۰.۴۵	۴.۹	۲۵.۸	۳۲.۶	۱۹.۵	۱۷.۲	تا حد امکان دارد در انتخابات شورای شهر شرکت کنید؟	
		۰.۴۲	۲.۵	۱۷.۹	۲۱.۴	۲۲.۸	۱۵.۴	تا چه حد امکان دارد در صورت برگزاری، در انتخابات شورای محله شرکت کنید؟	
		۰.۴۳	۵.۵	۲۰	۳۲.۱	۲۴.۱	۱۸.۳	تا چه حد تمایل دارید یکی از اعضای شورای محله باشید و یا با این شورا همکاری نمایید؟	
		۰.۴۴	۶.۲	۱۸.۱	۳۹.۲	۱۷.۶	۱۸.۹	در صورتیکه از سوی مسئولان شهر در مناسبت‌ها و اعیاد، برنامه‌های تفریحی و فرهنگی برگزار شود، تا چه حد تمایل دارید در آن شرکت کنید؟	
		۰.۵۳	۱۱.۹	۲۳.۹	۳۶.۴	۱۸.۱	۹.۷	تا چه حد برای بهبود وضعیت تحصیلی فرزندان‌تان با مدرسه و یا دیگر والدین در تعامل و ارتباط هستید؟	
		۰.۴۸	۹.۱	۲۴.۷	۳۱.۰	۲۰.۳	۱۴.۹	تا چه حد افرادی در اطراف شما هستند که می‌توانید با آنها درد و دل کنید؟	
۳	۰.۴۳	۰.۴۴	۶.۲	۱۸.۱	۳۹.۲	۱۷.۶	۱۸.۹	تا چه حد افرادی در اطراف شما هستند که می‌توانید با آنها مشورت کنید؟	شبکه اجتماعی
		۰.۴۶	۱۵.۹	۱۵.۶	۲۵.۴	۲۴.۰	۱۹.۱	تا چه حد افرادی در اطراف شما هستند که می‌توانید از آنها پول قرض بگیرید؟	
		۰.۴۸	۱۱.۲	۲۱.۳	۳۱.۸	۱۹.۵	۱۶.۲	تا چه حد افرادی در اطراف شما هستند که می‌توانید با آنها برای خرید یا تفریح به بیرون بروید؟	
		۰.۳۰	۱.۶	۸.۱	۲۹.۱	۳۲.۹	۲۸.۳	شما عضو کدام یک از گروه‌های زیر هستید؟ (۱)	
		۰.۴۶	میانگین نهایی سرمایه‌ی اجتماعی نرمال شده						

مأخذ: نگارندگان

(۱) تعداد بیان شده گروه های عضو بدین گونه وارد طیف لیکرت شد (۱ صفر گروه ، ۲ یک گروه ، ۳ دو گروه ، ۴ سه گروه ، ۵ چهار گروه و بیش تر

(۲) جهت نرمال کردن داده ها در طیف لیکرت از فرمول $\frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}$ استفاده شده است.

(۳) جهت تحلیل مقادیر نرمال شده ۵ سطح تحلیل در نظر گرفته شده است (بین ۰ تا ۰,۲۰ بسیار نامناسب = ۱) ، (بین ۰,۲۰ تا ۰,۴۰ نامناسب = ۲) ، (بین ۰,۴۰ تا ۰,۶۰ متوسط = ۳) ، (بین ۰,۶۰ تا ۰,۸۰ بسیار مناسب = ۴) و (بین ۰,۸۰ تا ۱,۰۰ بسیار مناسب = ۵)

همان طور که در جدول بالا مشخص است، میزان کلی سرمایه ی اجتماعی شهروندان در محله پنبه ریشه وضعیت متوسطی را داراست و در بین شاخص های آن پیوند همسایگی از وضعیت مناسب تری برخوردار است.

۷. بررسی فرضیه تحقیق و نتیجه گیری

همان طور که بیان شد برای بررسی فرضیه پژوهش از روش تحلیل مسیر بهره خواهیم برد. روش تحلیل مسیر در واقع یک روش آماری مستقل محسوب نمی شود، بلکه فرایندی است که در آن از انواع روش های آماری برای بیان نحوه ارتباط بین متغیرها استفاده می شود و در این تحقیق برای مدلسازی نحوه ارتباط متغیرهای مورد نظر، به کار رفته است. در قدم اول برای این منظور میزان کلی سرمایه ی اجتماعی، کیفیت ذهنی محیط شهری و همچنین کیفیت عینی محیط شهری برای هر نمونه مورد بررسی محاسبه گردیده و از طریق انجام یک رگرسیون چندگانه (با دو متغیر مستقل سرمایه ی اجتماعی و کیفیت عینی محیط شهری و یک متغیر وابسته کیفیت ذهنی محیط شهری) میزان تأثیر متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته از طریق ضرایب بتای استاندارد شده به دست آمده است. نتایج خروجی رگرسیون مورد نظر از نرم افزار SPSS در جدول شماره ۵ مشخص است.

جدول ۵: تحلیل رگرسیون متغیر وابسته کیفیت ذهنی محیط شهری بر اساس متغیرهای مستقل سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت عینی محیط شهری

مؤلفه	B (ضریب بتا)	خطای استاندارد	BETA (ضریب استاندارد شده بتا)	T	Sig (سطح معنی-داری)
عدد ثابت	۰,۶۵۱	۰,۴۸۴	-	۱,۲۴۱	۰,۰۱
سرمایه‌ی اجتماعی	۰,۴۳۰	۰,۰۵۲	۰,۴۷۵	۱,۰۶۶	۰,۰۳
کیفیت عینی محیط شهری	۰,۳۵۶	۰,۱۸۴	۰,۳۸۱	۴,۳۰۵	۰,۰۰
$R^2 = ۰,۴۵$ Sig = ۰,۰۲					

مأخذ: نگارندگان

همان طور که در جدول بالا مشخص است میزان سطح معناداری این رگرسیون چه به صورت کلی و چه به صورت مجزا برای هر شاخص زیر ۰,۰۵ بوده در نتیجه با اطمینان ۹۹ درصد وجود رابطه بین متغیرها قابل پیش بینی است. در ضمن بر اساس ضرایب بتای استاندارد شده میزان تأثیرگذاری سرمایه‌ی اجتماعی بر روی کیفیت ذهنی محیط شهری بیش تر از تأثیر کیفیت عینی محیط شهری بر روی کیفیت ذهنی آن است. با توجه به ضرایب با تغییر یک واحدی در سرمایه‌ی اجتماعی می‌توان انتظار تغییر ۰,۴۷۵ واحد در میزان کیفیت ذهنی محیط شهری بود، در حالیکه با تغییر یک واحدی در میزان کیفیت عینی محیط شهری میزان تغییرات کیفیت ذهنی زندگی شهری معادل ۰,۳۸۱ می‌باشد. همچنین بر اساس جدول بالا دو شاخص سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت عینی محیط شهری در مجموع نزدیک ۶۱ درصد از تغییرات شاخص کیفیت ذهنی زندگی شهری را تبیین می‌کنند. بر این اساس فرضیه این پژوهش ثابت شده است.

بر این اساس در طرح‌ها و برنامه‌های توسعه‌ی شهری در کنار مباحث کالبدی و عینی محیط شهری مباحث اجتماعی به خصوص تلاش در راه ارتقاء سرمایه‌ی اجتماعی باید مورد توجه قرار گیرد. زیرا این مفهوم علاوه بر تأثیرات روانی سبب ارتقاء تعلق محیطی و همچنین میزان رضایتمندی از محیط خواهد شد. همچنین این مفهوم از طریق مجموعه‌ای از روابط زنجیره‌ای امکان بهتری برای مشارکت در ارتقاء کیفیت‌های محیطی برای شهروندان فراهم می‌آورد و این شبکه روابط سبب ایجاد فرصت‌های مختلف توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی را برای افراد از یک سو و برای جامعه از سوی دیگر فراهم خواهد آورد.

منابع و مأخذ:

- ۱- اختر محققى، م. ۱۳۸۵. سرمایه ی اجتماعی. مهدى اختر محققى. تهران
- ۲- ازکیا، م، غفارى، غ. ۱۳۸۳. توسعه ی روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران. نشر نی. تهران
- ۳- اورنگ، م. ۱۳۸۶. سنجش کیفیت محیط در بازسازی‌های پس از سانحه، مطالعه ی موردی: فضاهای عمومی شهر بم. پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه تربیت مدرس. تهران
- ۴- بحرینی، ح، طیبیان، م. ۱۳۷۷. مدل ارزیابی کیفیت محیط زیست شهری، مجله محیط شناسی، ۲۱ (۲۴): ۴۱-۵۶
- ۵- بنتلی، ا. ۱۳۸۵. محیط‌های پاسخده، مصطفی بهزادفر. انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران. تهران
- ۶- تاجبخش، ک. ۱۳۸۵. سنجش سرمایه ی اجتماعی، سرمایه ی اجتماعی، اعتماد و دموکراسی و توسعه ی، افشین خاکباز، حسن پویان. انتشارات شیرازه. تهران
- ۷- خاکی، غ. ۱۳۷۹. روش تحقیق در مدیریت چاپ اول. انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی. تهران
- ۸- خزاعی، م، برغمدی، ه. ۱۳۸۵. سرمایه ی اجتماعی در محلات حاشیه نشین. مجموعه مقالات همایش بررسی وضعیت فرهنگی اجتماعی شهر تهران، مرکز مطالعات فرهنگی شهر تهران. ۱۳۱-۱۴۸
- ۹- رفیعیان، م، سیفایی، م. ۱۳۸۴. فضاهای عمومی شهری، بازنگری و ارزیابی کیفی. نشریه هنرهای زیبا. ۲۳: ۳۵-۴۲
- ۱۰- رفیعیان، م، مولودی، ج، پورطاهری، م. ۱۳۹۰. سنجش کیفیت محیط شهری در شهرهای جدید مطالعه ی موردی: شهر جدید هشتگرد. نشریه مدرس علوم انسانی - برنامه ریزی و آمایش فضا. ۳ (۱۵): ۱۹-۳۸
- ۱۱- زارعی کرگ آباد، ف، آهنی، س، داوودپور، ز. ۱۳۹۲. امکانسنجی پهنه امن خانگی (Home Zone) عاملی جهت ارتقاء کیفیت محیط در کالبد محلات شهری (نمونه موردی: محله خانقاه سنندج)، نشریه آمایش محیط، ۲۲، ۱۲۱-۱۴۰
- ۱۲- سرمد، ز، بازرگان، ع، حجازی، ا. ۱۳۸۱. روش های تحقیق در علوم رفتاری. چاپ ششم. انتشارات آگاه. تهران

- ۱۳- غیاثوند، ا. ۱۳۸۸. تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر کیفیت زندگی ساکنان محلات شهری (نمونه موردی: محلات بریانک، پمپ بنزین، مقتدایی، گلستان، قلعه). پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی. تهران
- ۱۴- فتحی‌نیا، محمد، حاج محمدیاری، رقیه. ۱۳۸۵. سرمایه‌ی اجتماعی، عوامل ایجاد و نتایج تحقق آن، مجموعه مقالات همایش بررسی وضعیت فرهنگی اجتماعی شهر تهران، مرکز مطالعات فرهنگی شهر تهران
- ۱۵- فوکویاما، ف. ۱۳۷۹. پایان‌نظم (سرمایه‌ی اجتماعی و حفظ آن). غلامحسین توسلی، نشر جان افروز. تهران
- ۱۶- گلکار، ک. ۱۳۷۹. مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری. نشریه صفا، ۳۲: ۳۸-۶۵
- ۱۷- لینچ، ک. ۱۳۷۶. تئوری شکل خوب شهر، ترجمه حسین بحرینی. انتشارات دانشگاه تهران. تهران
- ۱۸- ماجدی، م، لهسایی زاده، ع. ۱۳۸۵. بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای، سرمایه‌ی اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی: مطالعه‌ی موردی در روستاهای استان فارس، فصلنامه روستا و توسعه‌ی. ۴ (۹): ۹۱-۱۳۵
- ۱۹- موسوی، ا. ۱۳۸۵. برنامه‌ریزی توسعه‌ی محله‌ای با تأکید بر سرمایه‌ی اجتماعی، مطالعه‌ی موردی: کوی طلاب شهر مشهد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس. تهران
- 20- Crap, F., Zawadski, R.. 1976. Dimensions of urban environmental quality of environmental behavior. 28. 239-264
- 21- Dorr, N. 2002. Quality of Place in Rural Minnesota , North Minnesota Foundation.. <http://www.cura.umn.edu/publications/catalog/cap-038>
- 22- Field, J. 2003. Social capital. Routledge. 193
- 23- [Http://www.worldbank.org/](http://www.worldbank.org/) (Official website of the World Bank)
- 24- [Http://www.pps.org/](http://www.pps.org/) , (Official website of the Project for Public Space)
- 25-Kay, A. 2005. Social Capital, The Social Economy and Community Development. Oxford university press and community, Development Journal, Advance Access Publication
- 26- Putnam, R.D. 2000. Bowling Alone: the collapse and revival of American community. Simon and Schuster. 534P
- 27- Putnam, R. 1993. The Prosperous Community: Social Capital and Economic Growth, The American prospect. spring, 35-42